

Pahlavi Archive of Hastijan

Nima Asefi^{1*}
Mahshid Mirfakhraie²

Abstract

In this article, after mentioning a brief background of the Pahlavi Archive, the dating process, and the place of their discovery, three documents with the names Unknown II, Berk. 20, and Berk. 223 are studied. Philippe Gignoux and Dieter Weber have previously read these documents or some words from them and translated them into French, German, and English. The many ambiguities in the written cursive Pahlavi script and the characteristics of the ink and pen used in the documents, along with the complexity of recognizing the handwriting and writing style of the scribes, make examining and reading these documents extremely difficult, and their revision is unavoidable. Accordingly, in this article, a new reading and meaning are proposed for some words. In addition, in all three examined documents, there is a special genitive structure, which is the key to receiving the main point of the documents, and it has not been paid attention to. In this paper, this structure is recognized and analysed, and its remnants are mentioned in some North-Western Iranian languages.

Keywords: Delijan County, Hastijan Cave, Late Sasanian era, Early Islamic Times, Pahlavi Archive

Extended abstract

1. Introduction

In 1974, Richard Frye published a document written in cursive Pahlavi script. Until 1988, this was the only evidence of a collection that would later be known as the Pahlavi Archive. These documents were obtained through illegal excavations and smuggled out of the country. As a result, the exact location where the documents were discovered was unknown to researchers. The documents were written in a very difficult and ambiguous Pahlavi script, and at that time, there was little knowledge about their content.

Some of the documents are dated, but the origin of these dates is not mentioned, which has led to many years of research and effort. Gignoux identified the

---

*1. PhD. Student of Ancient Iranian Languages, Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran. (Corresponding Author: nima.asefi.y@gmail.com)

2 Professor of Ancient Iranian Languages, Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran. (mahshidmirfakhraie@yahoo.com)

starting point of the dates as the death of Yazdegerd III in 652 CE. Weber confirmed Gignoux's view and correlated the specific name "Yazdānpādār" in the Pahlavi documents with the name Yazdānafāzār in the book of *Tarikh-e Qom*, which achieved very significant results.

The radiocarbon age of the manuscript is 1,323+ or -77 before the present (year BP), with a calibrated age range of AD 651–776 (1 sigma, 68% confidence) and AD 600–888 (2 sigma, 95% confidence). In addition, the author of the *Tārīkh-e Qom* mentioned two Iranian calendars several times in his account of the arrival of the Ash‘ari Arabs in Qom: ‘Abdullah and Ahvas arrived in Qom on Saturday in the month Farwardīn (1st month), the day of Nowruz, in the year 82 from the date in which Yazdjird bin Šahriyār became king, and the year 62 from the death and decline of Yazdjird, and that is a date used in Qom, famous among them, and the year 94 AH.’

More than 35 years after research on these documents began and the identification of place names began, the original location of these documents remained unknown until recently. The research conducted by Nima Asefi led to the discovery of the original location of these documents in a cave called Zel in Hastijan village (20 kilometers from Nimvar), in Delijan County.

2. Theoretical Framework

In this article, three documents from the Pahlavi Archive of Hastijan are studied, with an attempt to offer new readings and interpretations for some words. The main focus of the article is on explaining a specific genitive structure used in all three documents. This study recognizes and analyses this structure, noting its remnants in certain North-Western Iranian languages.

3. Methodology

This research is descriptive-analytical. Since the subject pertains to a historical period, the study relies on the library research method, utilizing various primary and secondary sources. Primary sources include three documents, two of them housed in Bancroft Library, Berkeley University, and a document in an unknown private collection.

4. Results and Research Findings

In all 3 documents, there is a specific genitive structure as follows: → genitive +y +noun. A similar structure is observed in Parthian inscriptions, such as:

In the Shapur's inscription at Hajiabad, line 4: [pwhrypwhr] / puhrēpuhr:

grandson (literally "son of the son"), in the Shapur's inscriptions at Hajiabad and Ka'be-ye Zardusht, both in line 1, and on the Shapur's inscription at Bēšāpūr, line 3: [šhrypwhr] / Šahēpuhr = Šapuhr.

This genitive structure is prevalent in some Northwestern Iranian languages, such as Gilaki, Mazandarani, Taleshi, and Tati of Khalkhal.

In document unknown 2, the final word of the first line is ēn, not drōd.

The reading of the second and third words in line 8 of Berk. 20 should be corrected to 'kū ān'.

The word that Weber considers in line 10 of Berk. 20 as a place name and has read as "Nahiyeh" is "nazdist." The reading of the next word should also be corrected to 'andar'.

The reading of two final words in line 12 of Berk. 20 should be corrected to "framāyēd abespārdan".

The reading of the first word in the last line of Berk. 20 should be corrected to "dastgird".

5. Conclusions

The collection of the Pahlavi Archive, now referred to as the "Pahlavi Archive of Hastijan" based on the recent excavations, dates back to the late Sassanian and early Islamic times. These documents, discovered in the Zel cave at Hastijan along with fabric, pottery, bullae, leather pouch, and more, provide valuable insights into that era. They include information on proper names, place names, calendar, days and months, weights, and measures: grīw, kabīz, kardag, gard/ gird, paymān; administrative titles: dārīg, bunbān (storekeeper), āxwarrdār (stable keeper), ōstāndār (governor), and darhandarzbed; names of agricultural and dairy products, the practice of writing, formal (with honorable titles) and informal letters, the practice of making pacts.

Select Bibliography

- Azarpay, G. Bullae from the Pahlavi Archive at the University of California, Berkeley. In Matteo Compareti, Paola Raffetta & Gianroberto Scarcia (eds.), *Ērān ud Anērān. Studies presented to Boris Ilich Marshak on the occasion of his 70th birthday (Transoxiana Webfestschrift Series I)*, Argentina: Transoxiana. 2003a, www.transoxiana.org/Eran.
- Azarpay, G. Martin, K. Schwartz, M. and Weber, D. New Information on the Date and Function of the Berkeley MP Archive. *Bulletin of the Asia Institute*, 2003b; 17: 17-29.
- Frye, R. N. Sasanian seals and sealings. In: *Memorial Jean de Menasce*. Ed. par Gignoux, Ph., et Tafazzoli, A., Louvain, S., 1974; 155-161.
- Gignoux, Ph. Une nouvelle collection de documents en pehlevi cursif du début du septième siècle de notre ère. *Académie des Inscriptions et Belle-Lettres*, Paris, 1991; 683-700.
- Gignoux, Ph. Lettres privées et lettres d'affaires dans l'Iran du 7ème siècle. *Documentary Letters from the Middle East: The Evidence in Greek, Coptic, South Arabian, Pehlevi, and Arabic (1st-15th c CE)*, Edited by Eva Mira Grob and Andreas Kaplony, Asiatische Studien/ Études Asiatiques, 2008; 62(3): 827-842.

- Gignoux, Ph., La collection de textes attribuables à Dādēn-Vindād dans l'archive pehlevie de Berkeley. *Res Orientales*, Rika Gyselen (ed.), Sources for the History of Sasanian and Post Sasanian Iran. Bures-sur-Yvette: Groupe pour l'Étude de la Civilisation du Moyen-Orient, 2010; (19): 11-134.
- Weber, D., Krutzsch, M., Macuch, M. *Berliner Pahlavi-Dokumente: Zeugnisse spätsassanidischer Brief- und Rechtskultur aus frühislamischer Zeit*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2008b.
- Weber, D. Villages and Estates in the Documents from the Pahlavi Archive: The Geographical Background. *Bulletin of the Asia Institute*, New Series, 2010; (24): 37-65.
- Weber, D. 'Philippe Gignoux' Beitrag zur Interpretation der Dokumente des Pahlavi Archive, California. *Studia Iranica, Florilege offert a Philippo Ginpux pour son 80e anniversaire*, ed. R. Gyselen and Chr. Jullien, Paris: Peeters Publishers, 2011; (43) 283-303.
- Weber, D. Two unknown documents from the Pahlavi Archive, *Sasanika Papyrological Studies*, 2019; (3): 1-6.
- Weber, D. Sasanian Festivals in the Documents from the Pahlavi Archive, *Sasanian Studies: Late Antique Iranian World*, 2022; 1(1): 323- 345.

How to cite:

Asefi N, Mirfakhraie M. Pahlavi Archive of Hastijan. *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani*. 2024; 2(16): 143-163. DOI: 10.22124/plid.2024.27030.1666

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۲۵
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۲۸
صفحات: ۱۶۳-۱۴۳

بایگانی اسناد پهلوی هستیجان

نیما آصفی^۱

مهشید میرفخرایی^۲

چکیده

در این نوشتار پس از ذکر تاریخچه کوتاهی از مجموعه اسناد پهلوی، روند تاریخ‌گذاری و محل کشف آنها، سه سند با نام‌های ناشناخته شماره ۲، برکلی ۲۰ و برکلی ۲۲۳ بررسی می‌شود. فیلیپ ژینیو و دیترو وبر پیش‌تر این اسناد را با واژه‌هایی از آنها خوانده و به زبان‌های فرانسه، آلمانی و انگلیسی ترجمه کرده‌اند. ابهام‌های فراوان موجود در خط پهلوی تحریری و ویژگی‌های جوهر و قلم به‌کار رفته در اسناد در کنار پیچیدگی شناخت دست‌خط و شیوه کتابت کاتبان کار بررسی و خوانش این اسناد را بی‌اندازه دشوار و بازیبنی آنها را ناگزیر می‌کند. بر همین اساس، در این مقاله برای برخی از واژه‌ها خوانش و معنی تازه‌ای پیشنهاد می‌شود. افزون‌براین در هر سه سند، ساختار اضافی خاصی وجود دارد که کلید دریافت نکته اصلی اسناد است که تاکنون به آن توجه نشده‌است. در این نوشته این ساختار اضافی بازشناسی، تجزیه و تحلیل و به بازمانده‌های آن در برخی زبان‌های شمال‌غربی اشاره می‌شود.

واژگان کلیدی: شهرستان دلیجان، غار هستیجان، اواخر دوره ساسانی، اوایل دوران اسلامی، اسناد پهلوی

✉ nima.asefi.ym@gmail.com

۱. دانشجوی دکتری زبان‌های باستانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران. (نویسنده مسؤل)

mahshidmirfakhraie@yahoo.com

۲. استاد بازنشسته گروه زبان‌های باستانی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران.

۱- مقدمه

۱-۱- معرفی بایگانی اسناد پهلوی

ریچارد فرای در ۱۹۷۴م سندی را که به خط پهلوی تحریری نوشته شده بود منتشر کرد^(۱). تا ۱۹۸۸م، این تنها شاهد از پیکره‌ای بود که بعدها به نام بایگانی پهلوی^۱ خوانده شد. در این سال، شخصی تعدادی نسخه خطی پهلوی را برای فروش به دانشگاه برکلی عرضه کرد. این اسناد در کاوش‌های غیرمجاز به دست آمده و به شکل غیرقانونی از کشور خارج شده بود. بدین ترتیب محل دقیق کشف اسناد برای پژوهشگران مشخص نبود. اسناد نیز به خط بسیار دشوار و پرابهام پهلوی تحریری نوشته شده بود و در آن زمان، آگاهی چندانی از درونمایه آنها در دست نبود.

نخستین اثر پژوهشی در معرفی و خوانش تعدادی سند به کوشش ژینیو، طی مقاله‌ای (Gignoux, 1991: 683-700) منتشر شد. همان‌طور که خود ژینیو در آن مقاله گفته، رمزگشایی و پی‌بردن به درونمایه اسناد زمان زیادی برد و تا کنون نیز کار به پایان نرسیده‌است. افزون‌براین، تعداد زیادی از اسناد هنوز خوانده نشده و بررسی دوباره اسناد خوانده‌شده نیز ضروری است. بخش بزرگی از این اسناد در اختیار دانشگاه برکلی قرار گرفت که سپس به کتابخانه بنکرافت آن دانشگاه اهدا شد. تعدادی به دانشگاه برلین رسید و ۶ سند در اختیار موزه باستان لس‌آنجلس قرار گرفت. برخی از اسناد نیز در مجموعه‌های شخصی نگاهداری می‌شود (Azarpay, 2003a: 2).

۱-۲- روند تاریخ‌گذاری

برخی از اسناد تاریخ دارند اما مبدأ این تاریخ‌ها ذکر نشده‌است و این خود باعث سال‌ها پژوهش و صرف وقت بسیار شد. عمر این اسناد به دو طریق تخمین زده شده‌است:

الف: آزمایش کربن ۱۴

ب: اتکا بر تاریخ‌ها و درونمایه اسناد و تطبیق آنها با شواهد کتاب تاریخ قم

الف: آزمایش کربن ۱۴

در ۱۹۸۸م نمونه‌هایی از این اسناد برای آزمایش کربن ۱۴ به بخش فیزیک دانشگاه آریزونا فرستاده شد. این آزمایش، تاریخ تقریبی ۷۰۰ تا ۱۱۰۰ پس از میلاد را برای مجموعه نشان

۱. Pahlavi Archive

داد. سال‌ها بعد کتابخانهٔ بنکرافت یک نمونهٔ چرمی را برای انجام این آزمایش به همان دانشگاه فرستاد. این آزمایش سن سند را ۱۳۲۳ سال تخمین زد و میزان خطای احتمالی را حدود ۷۷ سال در نظر گرفت. نتایج این آزمایش‌ها منحنی واسنجی (calibration) عمر این اسناد را ۶۵۱ تا ۷۷۶ میلادی (با ۶۸٪ اطمینان) و ۶۰۰ تا ۸۸۸ میلادی (با ۹۵٪ اطمینان) تعیین کرد (همان‌جا). در مجموعهٔ اسناد پهلوی، چند سند به خط و زبان عربی نیز یافت شده‌است. تخمین عمر سند ۲۶۱ به خط عربی، ۶۶۵ تا ۷۷۰ میلادی (با ۶۸٪ اطمینان) و ۶۵۳ تا ۸۵۸ (با ۹۵٪ اطمینان) و سند ۲۶۲، ۶۸۸ تا ۷۷۵ میلادی (با ۶۸٪ اطمینان) و ۶۶۸ تا ۸۶۴ (با ۹۵٪ اطمینان) است (Azarpay, 2003b: 17).

ب: تعیین مبدأ زمانی براساس شواهد متنی

ژینیو در نخستین مقاله‌اش، مبدأ زمانی را زمان خسرو دوم پیشنهاد کرد (1991: 695) ولی کمی بعد با تغییر نظر مبدأ زمانی را تاج‌گذاری یزدگرد اعلام کرد (Weber, 2008a: 215). آذریبی (ibid. 19-22) اساس تاریخ‌گذاری را زمان پرداخت خراج و سبب این تاریخ‌گذاری را کاربرد این واژه در نامه‌های عربی دانست و تاریخ میانهٔ قرن هشتم را پیشنهاد کرد. ژینیو (2010:14-16) تمام احتمالات دربارهٔ تاریخ‌گذاری اسناد از جمله پیشنهاد آذریبی را رد کرد و مبدأ تاریخ‌ها را درگذشت یزدگرد سوم یعنی سال ۶۵۲م اعلام کرد. وبر (2008a: 216-218) به بررسی نظرات ارائه‌شده پرداخت و با تأیید نظر ژینیو و با تطبیق نام خاص یزدان‌پادار (Yazdānpādār)^(۳) در اسناد پهلوی با نام یزدانفادار^(۴) در کتاب تاریخ قم، نیز خط‌شناسی اسناد، به نتایج بسیار خوبی دست یافت.

مؤلف تاریخ قم در روایت ورود اعراب اشعری به قم چندین بار به دو گاهشمار ایرانی اشاره می‌کند: «عبدالله و أحوص، پسران سعدبن مالک‌بن عامر اشعری به قم رسیدند در ایام خلافت عبدالملک. روز شنبه ماه فروردین، روز نوزده سنه اثننتین و ثمانین (۸۲) از تاریخ پادشاه شدن یزدجرد بن شهریار و سنه اثننتین و ستین (۶۲) فارسیه از هلاک و زوال یزدجرد- و آن تاریخی است مستعمل به قم، معروف به نزدیک ایشان- و سنه اربع و تسعین (۹۴) هجریه (تاریخ قم: ۶۸۷-۸).

۱-۳- مناطق نام‌برده شده در اسناد

امروزه مناطق نام‌برده شده در اسناد در سه استان قم، اصفهان و مرکزی واقع‌اند. نام قم [kwm]/ Kōm، دست‌کم، سه بار، دو بار در سند برکلی ۱۳۶ و یک بار در سند برکلی ۳۴ آمده است (Weber, 2010: 38).

Berk. 34 Kom	Berk. 136 Kom
	

پربسامدترین جای‌نام نیمور [nmywl]/ Namēwar، نیمور امروزی در شهرستان محلات، حداقل در ۳۲ سند قابل شناسایی است.

Berk. 5 Namēwar

در مرتبه بعد یزدان‌آبستان [yzd'n'p'st'n]/ Yazdānābestān با دست‌کم ۳۰ مورد قرار دارد. جای دقیق یزدان‌آبستان مشخص نیست، اما وبر (ibid. 40) حدس زده که ممکن است با کوهپایه یزدان در نزدیکی قم مرتبط باشد.

۱-۳-۱- خاستگاه اسناد، غار زل هستیجان

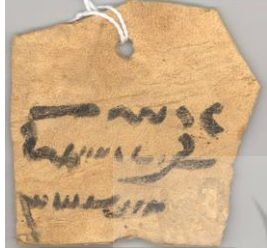

با گذشت بیش از ۳۵ سال از آغاز پژوهش بر روی این اسناد و شناسایی جای‌نام‌ها، تا چندی پیش محل اصلی این اسناد ناشناخته بود. پژوهش‌های نیما آصفی به کشف محل اصلی این اسناد در غاری به نام زل در روستای هستیجان (۲۰ کیلومتری نیمور) از توابع شهرستان دلیجان منجر شد^(۴).

۱-۴- دسته‌بندی اسناد پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

این اسناد از نظر درون‌مایه و قالب کتابت تفاوت‌هایی دارند. نامه‌های رسمی، نامه‌های غیررسمی، پیمان‌نامه، یادگار، رسید دریافت (padīrāy)، رسید پرداخت (wizārd)، برچسب (tag) برای چکدان یا سبد (tabangōg)، اسنادی با ذکر فعل āwišt «مهرکرد» و ... از آن جمله‌اند.

چکدان به همراه سند Berk. 218	سبد (tabangōg) طبرستان
	

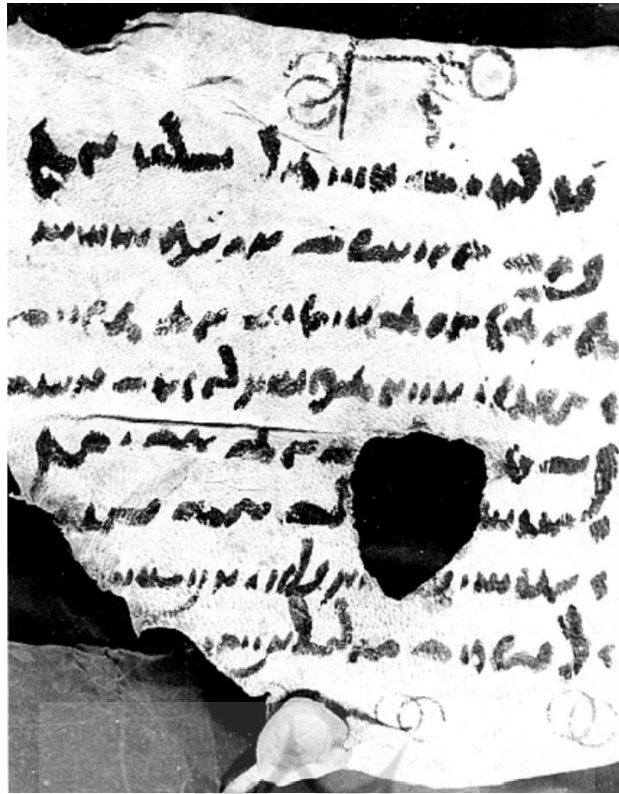
نمونه‌ای از برجسب مربوط به چکدان Berk. 175b	نمونه‌ای از برجسب مربوط به سبد (tabangōg) Berk. 109
	

۲- پیشینه پژوهش

به سبب دشواری خوانش خط پهلوی تحریری، به‌ویژه شکل به‌کاررفته در این اسناد، تاکنون تنها دو ایران‌شناس بزرگ؛ فیلیپ ژینیو و دیتروبر، پیوسته و بسیار به بررسی و خوانش این اسناد پرداخته و آگاهی‌های ارزشمندی در اختیار پژوهشگران قرار داده‌اند. ادامه‌دهندگان این راه خود را وامدار کوشش‌ها و یافته‌های این دو پیشگام بلندآوازه می‌دانند.

۳- اسناد پهلوی

۳-۱- سند ناشناخته ۲ درباره پرداخت جیره در ۹ سطر و بدون اثر مهر، روی چرم نوشته شده‌است و در مجموعه‌ای شخصی نگهداری می‌شود.

حرف‌نویسی	آوانویسی
's'dk	āsāyag ⁽¹⁾
1. plyk' Y PWN nmywl d'lyk ZNH	1. Friyag ī pad Namēwar dārīg ēn ⁽²⁾
2. BYRH' rtwhšt Y ŠNT XXX III-III-III	2. māh Ardwhišt ī sāl 39
3. MN YWM-c 'whrmzd pr' c 'D YWM mtr' Y	3. az rōz-iz Ohrmazd frāz tā rōz Mihr-ē
4. nzdst' PWN YWM X III-II lwcyk Y SWSY'	4. nazdist ⁽³⁾ pad rōz 15 rōzīg ī asp
5. I Y m[dy'nk']Y YWM ŠG K II	5. 1 ī *m[ayānag] ī rōz jaw k(abīz) ⁽⁴⁾ 2
6. W 'spst' III glt']l' d ŠG G-III	6. ud aspast [3 gird] rāy jaw g(rīw) ⁽⁴⁾ 3
7. W 'spst' XX-[XX III]-II glt' W TBN' pt[m'n-II]	7. ud aspast [45] gird ud kāh pay[mān 2] ⁽⁶⁾
8. 'L ... Y 'hwld'l YHBWnt'	8. ō ... ⁽⁶⁾ ī āx ^w arrdār dād
9. ○○ ○○ ○○	

- ۱- فریگ، داری (انباردار) در نمیور، این
- ۲- ماه اردیبهشت سال ۳۹
- ۳-۴- از روز اورمزد فراز (به پیش) تا آغاز روز مهر، به ۱۵ روز، برای روزی یک اسب
- ۵- میانگین روزانه، جو ۲ قفیز
- ۶- و اسپست (یونجه) [۳ گرد/بسته]، جو ۳ جریب
- ۷- و اسپست [۴۵] گرد و کاه ۲ پیمان
- ۸- به ... آخوردار داد.
- ۹- ۰۰۰۰

۱- در بالای این سند، و نیز چند سند دیگر از جمله برکلی ۳، ۱۴، ۳۱ و ابراهیمی، این حروف به شکل عمودی نوشته شده‌است. وبر (5: 2019) واژه را $\langle s'dk \rangle$ حرف‌نویسی کرده و حدس زده که مربوط به فرمانی است مبنی بر اینکه در جایی مانند بایگانی نگهداری شود.

۲- وبر (4: ibid) واژه را $\check{S}RM/ dr\ddot{o}d$ «درود» خوانده‌است. این سند، ثبت پرداخت جیره روزانه برای یک اسب است. با توجه به املاي واژه و دیگر شواهد از جمله برکلی ۵ و برکلی ۲۹، خوانش $ZNH/ \ddot{e}n$ مناسب به نظر می‌رسد.

Berk. 5 Friyag ī pad Namēwar dārīg ēn mäh Mihr ī sāl 37	Berk. 29 Friyag ī pad Namēwar dārīg ēn mäh Day
	

۳- معنی nazdist (صفت عالی از nazd: نزد) «نزدیک‌ترین» است. اما در متن‌های پهلوی در معنی نخست، ابتدا و آغاز نیز به کار رفته‌است (Nyberg, 1974: II/ 137).

nazdist با معنای اخیر، افزون‌بر سند ناشناخته ۲، در اسناد برکلی ۲۰ و برلین ۲۶ دیده می‌شود:

3) ..... az mäh 4) Ardwahišt ī sāl 40 ud rōz 5) Day pad Ādur frāz tā mäh 6) Amurdād-ē **nazdist** ud rōz Ohrmazd 7) pad 2 mäh ud 22 rōz ...

۳) ... از ماه ۴) اردیبهشت سال ۴۰ و روز ۵) دی به آذر فراز (به پیش) تا ۶) آغاز ماه امرداد و روز اورمزد، ۷) به ۲ ماه و ۲۲ روز ...

وبر در ترجمه هر دو سند nazdist را «بعدی» (nächsten, next) معنی کرده‌است^(۵). او در سند ناشناخته ۲ rōz Mihr ī nazdist را پانزدهم ماه یعنی «دی به مهر» دانسته‌است^(۶). روشن است که مهر روز شانزدهم و دی به مهر روز پانزدهم ماه است. اگر rōz Mihr ī nazdist (مانند وبر) «دی به مهر» فرض شود، تعداد روزها از روز اورمزد (نخستین روز) تا روز «دی به مهر»، ۱۴ روز می‌شود. اینجا ظاهراً وبر دی به مهر را نیز در شمار روزها آورده‌است تا تعداد روزها به ۱۵ برسد. اما حضور tā: «تا» در این عبارت، پایان بازه زمانی را نشان می‌دهد و در زبان‌های پهلوی و فارسی در شمار بازه زمانی به حساب نمی‌آید. دشواری فهم این دو سند در شناخت یک ساختار اضافی خاص^(۷) است:

مضاف + نقش‌نمای y + مضاف‌الیه →

در سند ناشناخته ۲، rōz Mihr مضاف‌الیه nazdist و y بازمانده *ahya- باستانی، پایانه صرفی اضافی مفرد ماده‌های دار است و از نظر معنایی با ساختار اضافی ساده nazdist ī rōz Mihr: «آغاز روز مهر» برابر است.

در سند برلین ۲۶، وبر توضیح نداده‌است زمانی که شروع بازه زمانی اردیبهشت ماه است، چگونه ماه بعدی امرداد می‌شود. در اینجا نیز ساختار اضافی ویژه به کار رفته، یعنی nazdist Amurdād-ē با Amurdād ī nazdist برابر است و نویسنده با آوردن «روز اورمزد»، نخستین روز ماه، منظور خود را کاملاً روشن ساخته‌است.

وبر با تصریح متن در مورد «روز اورمزد» و عدد ۲ ماه و ۲۲ روز، متوجه تأکید نویسنده بر آغاز ماه امرداد شده ولی ظاهراً توجهی به این ساختار اضافی نداشته‌است.

وبر (2008b: 110) در شرح سند برلین ۲۶ به شاهدهی از nazdist با همین ساختار اضافی در متن پهلوی مادیان هزار دادستان اشاره می‌کند و ترجمه دومناش را از این بند نقل می‌کند که در آن nazdist به prochain معنی «آینده، بعدی» ترجمه شده‌است:

ka māh Ādur ud rōz Ohrmazd gōwēd: 'kū-t andar ēd māhag ī nazdist har(w) rōz 1 dirham dahēm' 30 dirham dahišn. ud ka gōwēd: 'kū-t tā ē māh ī nazdist bowandag har(w) rōz 1 dirham dahēm' 31 dirham dahišn.

اگر در ماه آذر در روز اورمزد بگویند که «طی ماه آینده هر روز یک درهم به تو خواهم داد» باید ۳۰ درهم بدهد. و زمانی که بگویند که «تا اینکه ماه آینده کامل شود، هر روز یک درهم به تو خواهم داد»، باید ۳۱ درهم بدهد.^(۸)

احتمالاً وبر با توجه به این بند و ترجمه دومناش nazdist را «آینده» معنی کرده‌است. ماتسوخ (1981: 165, 178) در ترجمه‌ای از این بند nazdist را بعدی (nächsten) معنی

کرده‌است^(۹). پریخانین (1997: 281) māhag ī nazdist را در جمله نخست «ماه بعد» (next month) و دومین nazdist را «نزدیک‌ترین» (nearest) ترجمه کرده‌است^(۱۰). با توجه به واژه bowandag به معنی «کامل» در متن، هریک از آنان به گونه‌ای به نکته سند در مورد «کامل شدن ماه» در ترجمه و یادداشت‌ها اشاره کرده‌اند ولی هیچ یک به معنی «آغاز و ابتدا» برای nazdist، نیز این ساختار اضافی خاص توجهی نداشته‌اند.

در اینجا نیز با توجه به ساختار اضافی مورد نظر و معنای گفته‌شده برای nazdist مفهوم جمله چنین است: اگر شخصی متعهد شود از آغاز ماه، هر روز یک درهم بدهد، باید تا پایان ماه ۳۰ درهم بدهد (چون ماه ۳۰ روزه است)، اما اگر تعهد کند که تا زمانی که آغاز ماه (روز اول ماه جدید) کامل شود، هر روز یک درهم بپردازد، باید ۳۱ درهم بدهد چون کامل شدن آغاز ماه، به معنی کامل شدن روز اورمزد ماه جدید است، یعنی تا پایان روز اورمزد، ماه ۳۱ روز می‌شود. بدین ترتیب برگردان جمله چنین خواهد بود:

اگر در ماه آذر روز اورمزد گوید که از آغاز این ماه، هر روز یک درهم می‌دهم، باید ۳۰ درهم بدهد و اگر گوید که تا آغاز این ماه کامل شود (تا روز اورمزد کامل شود)، هر روز به تو یک درهم می‌دهم، باید ۳۱ درهم بدهد.

nazdist در متن پهلوی پیمان کدخدایی به کار رفته‌است که می‌تواند تأییدی بر معنای

«آغاز، اول» برای این واژه و ساختار اضافی ساده باشد:

andar mäh Wahman ī sāl šaš-sad [ud] wīst ī haft ī pas az sāl ī wīst ī ōy *bay Yazdgird šāhān-šāh Šahryārān, nāf ī ōy *bay Abarwēz Husraw šāhān-šāh ī Ohrmazdān, frāz nazdist rōz ī Day-pad-Mihr, ka *wāzagān ī weh pad hanjaman madār būd hēnd, (Jamasp-Asana, 1913: 141).

«در ماه بهمن سال ششصد و بیست و هفت پس از سال بیست شاهنشاه فقید، یزدگرد

شهریاران، نوه شاهنشاه فقید، خسرو پرویز اورمزدان، فراز (به پیش) آغاز روز دی به مهر، هنگامی که واژه‌ها (سخنان) نیکو در انجمن روان بودند...» (نیز نک. بعد: بر کلی ۲۰، بر کلی ۲۲۳).

۴- از نکات ارزشمندی که می‌توان در این سند دید، تعیین مقدار جریب (grīw) در برابر

قفیز (kabīz) است. در بسیاری از متون کهن از جمله منتهی‌الارب، شرح قاموس و تاج العروس مقدار هر جریب ۴ قفیز ذکر شده‌است (دهخدا، مدخل قفیز). تاج العروس اضافه می‌کند که «بعضی گویند مقدار آن در بلاد مختلف همچون رطل و مد و ذراع و امثال آن تفاوت دارد» (همان‌جا). در تاریخ قم (ص ۳۰۴) آمده‌است «و چون زمینی را یابند که مساحت آن بذراع هاشمی سه هزار و ششصد گز هست بدانند که آن یک جریبست و جریبی عبارت از ده قفیز

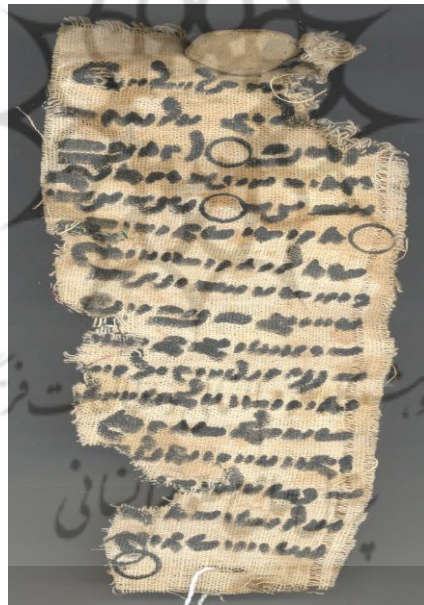
است و قفیزی سیصد و شصت گز». در سند ناشناخته ۲ بازه زمانی ۱۵ روز است و هر روز ۲ قفیز به اسب داده می‌شود، پس ۳۰ قفیز با ۳ جریب برابر می‌شود. یعنی مطابق با نوشته تاریخ قم، که هر جریب را با ۱۰ قفیز برابر داده‌است.

۵- از این واژه تنها دو حرف [pt] باقی مانده‌است، اما در تعداد زیادی از اسناد از جمله در اسناد برکلی ۵، ۱۶ و ۱۹ املاهای کامل واژه [ptm'n] در کنار کاه / kāh آمده‌است. پیمان یا پیمانہ ظرفی است که بدان چیزها پیمایند. امروز در بویراحمدی سفلی و سردسیر واحد وزنی به نام پیمان وجود دارد که برابر است با ده قفیز دوازده کیلوگرمی در گندم (دیانت، ۱۳۶۷: ۱۰۴).

۶- وبر (4: 2019) واژه را jādag خوانده و «سهمیه» معنی کرده و احتمالاً بنا بر همین معنی فعل dād (داد) را «افزود» معنی کرده‌است^(۱۱). با مقایسه دیگر اسناد مانند برکلی ۸ به نظر می‌رسد اینجا نام آخوردار باید آمده باشد که «فریگ» جیره اسب را بدو تحویل داده‌است.

<p>Berk. 8 ō Māhwindād ī āx*arrdād dād</p>	<p>سند ناشناخته شماره ۲ ō ... ī āx*arrdār dād</p>
	

۳-۲- سند برکلی ۲۰ از نوع پیمان‌نامه با نشان مهر، در ۱۷ سطر بر روی پارچه نوشته شده است و اکنون در کتابخانه بنکرافت نگهداری می‌شود.

حرف‌نویسی	آوانویسی
1. (L hwt)'yk' YLYDWN hlt wnd't	1. (ō x ^w ad)āyīg zādxradwindād
2. 'wst'nd'l nc plhwyzd'n	2. (ōstānd)ār namāz Farroxyazdān
3. ŠRM KBD ZNH BYRH	3. drōd was man ēn māh
4. whwmn' Y ŠNT XXXX W YWM l'm	4. Wahman ī sāl 40 ud rōz Rām
5. HĠ G XXXX ŠG G XXXX	5. gandum grīw 40 jaw grīw 40
6. MN hwt'yk' 'p'm YNSBWNyt	6. az x ^w adāyīg abām stad ⁽¹⁾
7. 'P-m LWTH hwt'yk' ptm'n	7. u-m abāg x ^w adāyīg paymān
8. krt' 'YK ZK HĠ W ŠG	8. kard kū ⁽²⁾ ān ⁽²⁾ gandum ud jaw
9. PWN hng'm Y BYRH hwrđ't	9. pad hangām ī māh Hordād
10. Y nzdst' BYN hm dstkrt'	10. ī nazdist ⁽³⁾ andar ⁽³⁾ ham dastgird
11. Y BB'hndrcpt'n L hwt'yk'	11. ī darhandarzbedān ō x ^w adāyīg
12. W MNW hwt'yk' plm'yt 'p̄sp'ltn	12. ud kē x ^w adāyīg framāyēd abespārdan ⁽⁴⁾
13. 'p̄sp'lym 'P-m ZNH	13. abespārēm u-m ēn
14. n'mk' PWN gwk'dy-mwdl Y	14. nāmag pad gugāy-muhr ī
15. d'tplhw Y ...	15. Dādfarox ī ...
16. W plhwz't Y MN (hm)	16. ud Farroxzād ī az (ham)
17. dstkrt' HTYMWNT	17. dastgird ⁽⁵⁾ āwišt

۱- به سرور، زادخردونداد

۲- استاندار نماز، {از} فرخ‌یزدان

۳- بس درود. من (فرخ‌یزدان) این ماه

۴- بهمن سال ۴ و روز رام

۵- ۴۰ جریب گندم <و> ۴۰ جریب جو

۶- از سرور وام ستاندم

۷- و با سرور پیمان

۸- کردم که آن گندم و جو را

۹- ۱۰- به هنگام آغاز ماه خرداد اندر همان دستگرد^(۶)

۱۱- دراندریزدان^(۷) (منسوب به دراندرزید) به سرور

۱۲- یا کسی که سرور فرماید سپردن

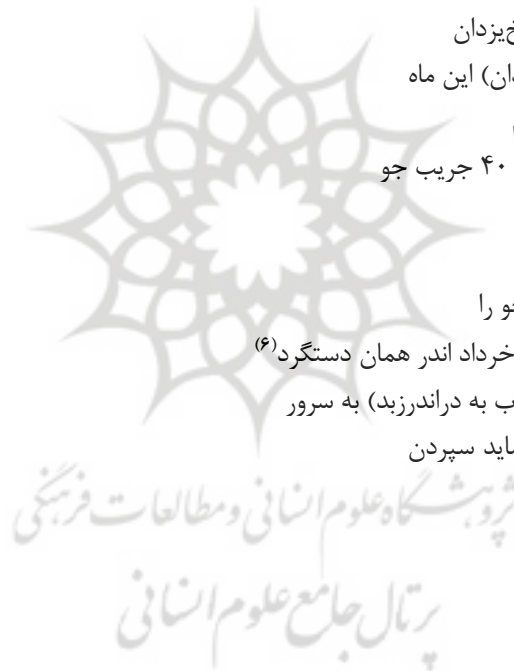
۱۳- بسپارم و این

۱۴- نامه را با گواه‌مهر

۱۵- دادفرخ...

۱۶- و فرخ‌زاد از (همان)

۱۷- دستگرد مهر کردم.

۱- ژینیو (834: 2008) واژه را āwām خوانده‌است. وبر (339: 2022) در شرحی که بر شناسهٔ -ty نوشته، فعل را YNSBWN-ty حرف‌نویسی اما stānēm (فعل مضارع اول‌شخص مفرد) خوانده‌است. این شناسه افزون بر اول و سوم شخص مفرد و سوم‌شخص جمع، برای سوم‌شخص مفرد ماضی (مادهٔ ماضی) در متون پهلوی به کار رفته‌است (Nyberg, 1964: I/ 179). در اینجا نیز با ضمیر غیرفاعلی man، به عنوان عامل، فعل ماضی متعدی man stad «ستاندم» را ساخته‌است. ساخت ماضی متعدی u-m kard «کردم» در سطرهای ۸-۷ نیز تأییدی بر این خوانش است.

۲- ژینیو (همان‌جا) دو واژهٔ kū ān را abāyēd خوانده‌است. در اینجا جمله از نظر نحوی به حرف ربط نتیجه‌ای kū نیازمند است که پس از فعل آمده‌است. ازسوی دیگر حرف پایانی t نیست. در موارد مشابه abāyēd با الفک زائد نوشته شده‌است (نک. تصاویر زیر از املاي دو واژهٔ abāyēd و kū).

Berk. 105, 7 abāyēd	Berk. 86, 9 abāyēd	Berk. 34, 8 abāyēd	Berk. 48, 4 abāyēd	Berk. 25, 6 abāyēd
				

Berk. 20, 8 kū ān

Berk. 226, 1 kū	Berk. 13, 1 kū	Berk. 34, 5 kū
		

۳- ژینیو (835: ibid) واژه را tābestān^(۱۲) خوانده‌است که از نظر املايي ممکن نیست و از نظر معنایی نیز نادرست است. چه خرداد ماه، آخر بهار است و نه تابستان. وبر (42: 2010) واژه را Nāyagestān: نایگستان خوانده و آن را جای نام دانسته و چنانکه در نقشهٔ زیر نشان داده، آن را برابر «ناحیه» در نزدیکی قم دانسته‌است. او Nāyeh را شکل قدیمی Nāhiyeh و اساس هر دو را Nāyagestān دانسته‌است.

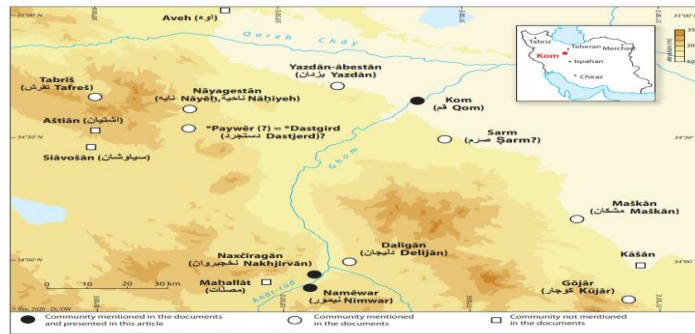

Fig. 3. Map of the places of the "Pahlavi Archive" (Weber, 2010, p. 47).

وبر (نیز ژینیو) واژه بعدی را ŠM/ nām خوانده و جمله را این‌گونه معنی کرده‌است: به هنگام خرداد ماه از نایگستان نام که همان دستگرد درهندرزبدان است. پیش از آنچه Nāyagestān خوانده شده نقش‌نمای Y آمده‌است و نه حرف اضافه az. این Y در ارتباط با māh Hordād و واژه مورد بحث (مانند اسناد پیشین) nazdist است. بدین ترتیب māh Hordād nazdist به معنی «آغاز ماه خرداد» است.

نویسنده تعهد کرده که گندم و جویی را که به وام ستانده‌است، در آغاز ماه خرداد به استاندار یا معرف او بازگرداند. همان‌طور صفی‌نژاد (۱۳۵۳: ۱۸) در شرح زمان کاشت و برداشت محصولات کشاورزی مناطق کم‌آب گفته، در هنگام اردیبهشت زمان برداشت جو و گندم و کاشت پنبه و صیفی‌جات بوده‌است.

Berk. 20, 10 nazdist	Berlin. 26, 6 nazdist	Unknow2, 4 nazdist

۴- ژینیو این دو واژه را framāyēd padīrāy خوانده‌است. این خوانش از نظر املایی و نیز معنایی درست به نظر نمی‌آید. abēspārdan قابل‌سنجش است با دو شاهد زیر:

Berk. 86, 11 abēspārd	Berk. 165, 3&4 ō Paywēr frēstādan ud ō Zādānfarrox ī pad Paywēr dārīg abespārdan... به پیویر فرستان و به زادان‌فرخ در پیویر داری سپردن ...

۵- ژینیو واژه را Y'TWNt/ āmad خوانده‌است که درست به نظر نمی‌رسد. این واژه در مقایسه با شواهدی مانند برکلی ۷۸ به dastgird تصحیح شد.

۶- دستگرد زمین پست و هموار، زمین و ملک زراعی و بنایی کوشک‌مانند است که خانه‌های اعیانی به دور آن است. بیشتر نقاطی که در ایران و کشورهای پیرامون با نام‌های دستگرد و دستجرد معروف‌اند، همان زمین‌های شاهی ساسانی هستند (نک. پدرام جم، ۱۳۹۹: ۹۱-۱۰۵؛ دانشنامهٔ ایرانیکا، مدخل dastgerd).

۷- دراندرزید عنوانی اداری در دوران ساسانی و به معنی مشاورکل، بلندپایه‌ترین مقام در دربار بوده‌است. این عنوان در پیوند با دارایی‌ها و اموال سلطنتی در کارنامهٔ اردشیر بابکان به کار رفته: darhandarzbed ī wāspuhragān: مدیر و سرپرست دارایی‌های سلطنتی (Nyberg, 1974: II/94). در وزیدگی‌های زادسپرم فصل ۱/۳۳ به دراندرزیدی فروشتر در دربار گشتاسپ اشاره شده‌است:

gōwīhēd kū Frašōštar ... ciyōn gētīhā darhandarzbed ī Wištāsp būd ān ī mēnōgīg ham darhandarzbedīh būd.

«گفته می‌شود که ای فروشتر ... چون در گیتی دراندرزید گشتاسپ بود، در مینو هم در اندرزید بود» (راشدمحصل، ۱۳۸۵: ۵۱۷). این اشارهٔ زادسپرم می‌تواند زیر تأثیر برگردان زند واژهٔ sarēm (از -sar: پشت، پناه) یسن ۸/۴۹ به sālārīh: سالاری، سرپرستی، ریاست باشد که سپس به darhandarzbedīh معنی شده و در هر دو، اوستا و برگردان زند، به دراندرزیدی فروشتر در دربار گشتاسپ اشاره شده‌است.

fərašaoštarāi uruūāzištām ašahīiā dā sarēm taṭ θβā mazdā yāsā ahurā

«به فروشتر شادمانه‌ترین پناه راستی را بده، این را از تو می‌خواهم، ای مزدا اهوره».

(Humbach, 1991: I/ 181)

sālārīh ān az tō xwahēd Ohrmazd [darhandarzbedīh] +ā-š dah

«سالاری را از تو می‌خواهد ای اورمزد [دراندرزیدی را] پس بدو بده».

(Dhabhar, 1949: 215- 216؛ نیز دانشنامهٔ ایرانیکا مدخل andarzbad)

۳-۳- سند برکلی ۲۲۳ از نوع اسناد مالی با نشان مهر، در ۱۲ سطر بر پارچه نوشته شده‌است و اکنون در کتابخانهٔ بنکرافت نگهداری می‌شود.

حرف‌نویسی	آوانویسی
1. hwryn MN ZK Y L	1. X ^w arēn az ān ī ō
2. bwn' ZNH BYRH ddw '	2. bun ⁽¹⁾ ēn māh Day
3. Y ŠNT XXXX-III-III	3. ī sāl 47
4. lweyk y gwšnsṗ-hdyb'ī	4. rōzīg ī Gušnaspayār ⁽²⁾ -
5. Y BRH l'd BSLY'	5. ē pus ⁽²⁾ rāy gōšt
6. X kr l'd	6. 10 kardag rāy
7. pnyl X	7. panīr 10
8. kr L	8. kardag ō
9. zyl'k'	9. Zīrāg(?)
10. YHBWNt	10. dād
11. pl'dy	11. Frāy
12. ḤTYMWNt	12. āwišt

۱- خورین از آنچه به

۲- بن (است) این ماه دی

۳- سال ۴۷

۴-۵- برای روزی پسر گشنسپ‌ایار، گوشت

۶- ۱۰ کرده

- ۷- پنیر ۱۰
- ۸- کرده به
- ۹- زیراک
- ۱۰- داد
- ۱۱- فرای
- ۱۲- مهر کرد.

۱- وبر (2010: 49) اصطلاح *az ān ī ō bun* را در سند برکلی 33b (نیز در برلین ۷، برلین ۸، برکلی ۲۲۲ و ...) «از آنچه به بن [تعلق دارد]» معنی کرده و در توضیح آن آورده‌است: «نقش اصلی اصطلاح *bun* در معنی لوازم اساسی (برای زندگی، مواد خوراکی) هنوز مشخص نشده‌است»^(۱۳)؛ به نظر می‌رسد نوعی فهرست سهمیه اقلام و کالاهای مردم روستایی شامل غلات، روغن و دیگر چیزهای مصرفی روزانه باشد که افراد مجاز بودند مقدار معینی از آن را برای امرار معاش دریافت کنند». وبر (ibid. 63) به سند برکلی ۱۲۴ درباره «بن مهریخت» *“bun ī mihrbōxt”* اشاره می‌کند که شامل ۱۰۳ جریب گندم و ۴۶ جریب جو است. همو یادآور می‌شود که «این در سازمان بعدی ایرانیان موسوم به *buneh* (بنه)، که بولت (Bulliet, 2009: 25-26) درباره آن توضیح داده، نشان داده شده‌است».

بولت (ibid.) بنه را «سازمان تیم‌کاری (work team) system» تعریف می‌کند و می‌افزاید «اعضای بنه از حق جمعی برای سهمیم شدن در محصول زمین‌های آبادی برخوردار بودند» (برای بنه، تعریف، انگیزه‌های پیدایش و تداوم، قلمرو زمانی و مکانی و گونه‌های آن نک. جواد صفی‌نژاد (۱۳۵۳) و مرکز دائره‌المعارف بزرگ اسلامی، مدخل بنه).

۲- ژینیو (2009: 94) دو سطر ۴ و ۵ سند برکلی ۲۲۳ را *rōzīg ī Gušnasp ayār pus* خوانده و «برای روزی (جیره) گشنسپ دستیار پسر» معنی کرده‌است. او در توضیح آورده‌است: به نظر نمی‌رسد واژه *pus* با *ayār* نسبت پدرگانی تشکیل دهد زیرا *pus* پس از کسره اضافه آمده‌است، اما مثل اینکه همان نام سند ۲۱۹ باشد».

ژینیو (ibid. 92-93) این نام را در سند برکلی ۲۱۹ *Gušnasp* خوانده ولی *ayār* را «دستیار» معنی کرده‌است. او توضیح می‌دهد که گمان نمی‌کنم *ayār* جزء دوم نام خاص باشد بلکه عنوانی برای *Gušnasp* است زیرا متن به روشنی به دو شخص زبردست: «دستیار و خادم اشاره دارد». در این سند هیچ نشانی وجود ندارد که آن دو شخص زبردست گشنسپ هستند. در اینجا نیز همان ساختار اضافی خاص به کار رفته که ظاهراً ژینیو بدان توجهی نداشته‌است.

نظیر این ساخت در کتیبه‌های پارسی دوره میانه دیده می‌شود از جمله:

کتیبه شاپور در حاجی‌آباد سطر ۴: [pwhrypwhr]/ puhrēpuhr: پسر پسر = نوه

کتیبه‌های شاپور در حاجی‌آباد و کعبه زرتشت هر دو سطر ۱، افسای دبیر سطر ۳:

شاپور = [šhypwhr]/ Šahēpuhr

نیبرگ (Nyberg: 1974: II/ 162,183) به ساختار اضافی این دو ترکیب اشاره و puhrē و

šahē را به ترتیب حالت غیرفاعلی puhr و šah ذکر کرده‌است^(۱۴).

او به مثال‌هایی از این ساخت در متون فارسی میانه نیز اشاره می‌کند. مانند: kārēcār.

puštēpān .nehē-stān .kōfē sar.ōštāpē-kar (برای همه موارد همان‌جا، زیر سرواژه‌ها)

نیبرگ به کاربرد y/ē در ساختارهای وصفی (صفت و موصوف) نیز اشاره می‌کند و ضمن ذکر

مثال‌هایی از درخت آسوریگ و به‌ویژه ایادگار زیریران، روند تغییرات را شرح می‌دهد:

افزودن اختیاری پایانه ē- و جایگاه آن پیش از سرواژه، از نواحی شمال‌غربی گرفته شده (و

در بلوچی شناخته‌است، زبانی که در آن صفت معمولاً پیش از موصوف قرار می‌گیرد) و ممکن

است پایانه ē-، e-، en- را بگیرد یا نگیرد. آثاری از این پایانه در صفات nēvakē .nēvakē

harvīstān و harvēn (نک. همان‌جا، زیر این صفات) باقی مانده‌است. زمانی که زبان‌های جنوب

غربی این ساخت را وام گرفتند، پایانه ē- به اشتباه کسره اضافه تلقی شد (همان‌جا، -anōšē

و mēnoi).

ساختار اضافی و وصفی در برخی زبان‌های شمال‌غربی ایران مانند گونه‌های گیلکی،

مازندرانی، تالشی، تاتی خلخال و ... رواج دارد. در این گونه‌ها وابسته ساختارهای اضافی در

بیشتر موارد با نقش‌نمای «ی»، «ی کوتاه» یا کسره، و وابسته ترکیبات وصفی اغلب بی‌نشان

نوشتاری، شوا یا در مواردی با «ه» چسبان همراه است. (نک. مهرداد نغزگوی کهن، ۱۳۹۵؛ راضیه

باقری خورانی، ۱۳۹۰).

۴- نتیجه‌گیری

مجموعه اسناد پهلوی که اکنون با کاوش‌های تازه، می‌توان آنها را «مجموعه اسناد پهلوی

هسیتیجان» نامید، به اواخر دوران ساسانیان و اوایل دوران اسلامی تعلق دارد. این اسناد که

همراه با پارچه، کوزه، گل‌مهر، کیسه چرمی و ... در غار زل هسیتیجان کشف شد آگاهی‌های

بازرشی از آن دروان در اختیار قرار می‌دهند. نام‌ها، جای‌نام‌ها، گاهشماری، نام روزها و ماه‌ها،

اوزان و مقیاس‌ها: جریب (grīw)، قفیز (kabīz)، کرده (kardag)، گرد/ بسته (gird)، پیمان (paymān)؛ مناصب اداری: داری/ انباردار (dārīg)، بن‌بان/ انباردار (bunbān)، آخوردار/ آخورسالار (āx^warrdār)، استاندار، دراندرزبد؛ نام محصولات کشاورزی و لبنی، آیین دبیری، آیین نامه‌نگاری رسمی (با ذکر عناوین محترمانه) و غیررسمی، آیین پیمان کردن و ساختارهای اضافی و وصفی که در برخی گونه‌های زبان‌های شمال غربی باقی‌مانده، از آن جمله‌اند.

پی‌نوشت

۱. (Frye, 1974: 155-161)؛ این سند متعلق به مجموعه شخصی عباس مزدا است.
۲. نام Yazdānpādār دست‌کم در ۲۱ سند از جمله برکلی ۵، ۳۳ب و ۴۲ دیده می‌شود.
۳. برای نمونه در صفحات ۸۳، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۱۲۲.
۴. پس از گزارش آصفی، بررسی مقدماتی غار به سرپرستی اسماعیل شراهی انجام شد و پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری مجوز کاوش فصل نخست را صادر کرد. در فصل اول کاوش، به سرپرستی دکتر محمدرضا نعمتی، تعدادی سند، اثر مهر و اشیای دیگر به دست آمد (آصفی، ۱۴۰۲: ۴-۱۰) (Asefi, 2023b: 1) (Asefi, 2023a: 1-2).
۵. ترجمه و بر از سند ناشناخته ۲: [4] from exactly day Ōhrmazd until day Mihr the next one for 15 days the ration of one horse... (Weber, 2019: 5).
«...دقیقا از روز اورمزد تا روز مهر بعدی، برای ۱۵ روز جیره یک اسب...»
ترجمه و بر از عبارت سند برلین ۲۶:
- Und Tag Day pad Ādur (8. Tag) bis hin zum nächsten Monat Amurdād (5. Monat) und Tag Ohrmazd (1. Tag)... (Weber, 2008b: 110).
«و روز دی به آدور (روز هشتم) تا ماه بعد امرداد و روز اورمزد»
6. The phrase rōz Mihr ī nazdist refers to the 15th day Day pad Mihr (Weber, 2019: 5).
۷. برای شرح این ساخت نک. یادداشت شماره یک سند برکلی ۲۲۳.
8. Si au mois d'Atur, au jour d'Ohrmazd on déclare: 'pendant le mois prochain, je te donnerai chaque jour un dirham', il faut donner 30 dirham. Et quand on dit: 'jusqu'à ce que le mois prochain soit accompli, je te donnerai chaque jour un dirham', il faut donner 31 dirham (de Menasce, 1985: 114-115).
9. (13) im Monat ātur am Tage ōhrmazd verienbart: 'Ich gebe dir während nächsten Monat jeden Tag einen Drahmen', (so) muß er (14) 30 Drahmen übergeben. Und wenn er sagt: 'Ich gebe dir bis dieser nächsten

Monat vollendet ist, jeden Tag (15) einen Drahmen', (so) sind 31 Drahmen auszuhändigen.

10. If in the month Atur on the day Ohrmizd he declares in this manner: "in the course of this next month, I shall daily give you one drahm", then he must give 30 drahms. But if he declares (this, in this manner): "until one, the nearest, month elapses, I shall daily give one drahm", then he must give 31 drahms.

11. ۱. ۵ jādāg ī āx"arrdār dād, added to the quota of the groom.

۱۲. Été: تابستان

۱۳. واژه bun در متن روایت پهلوی ۳۶/۵۸-۳۷ در معنای «چیزهای اساسی» به کار رفته است (میرفخرایی، ۱۳۹۰: ۳۴۱) (Williams, 1990: 98-99).

۱۴. مقاله‌ای با عنوان «نوعی ساخت اضافی در درخت آسوری و یادگار زیریران» از میثم محمدی زیر چاپ است.

منابع

- آصفی نیما. گزارشی از پیگیری و بررسی اسناد پهلوی هسیتیجان، گنج کهن، ۱۴۰۲؛ ۲(۷-۸): ۴-۱۰.
- باقری خوزانی راضیه. بررسی تطبیقی ساخت اضافه در فارسی، گیلکی، بلوچی و هورامی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد راهنمایی غلامحسین کریمی دوستان، دانشگاه کردستان، ۱۳۹۰.
- جم پDRAM. دستگرد و دسکره. فرهنگ‌نویسی، ۱۳۹۹؛ ۱۹(۲): ۷۵-۱۱۵.
- دهخدا علی‌اکبر. لغت‌نامه، نسخه دیجیتال <https://dekhoda.ut.ac.ir> براساس چاپ ۱۳۷۷.
- دیانت ابوالحسن. فرهنگ تاریخی سنجش‌ها و ارزش‌ها، تبریز: انتشارات نیما، ۱۳۶۷.
- راشد محصل تقی. وزیدگی‌های زادسپرم، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۵.
- صفی‌نژاد جواد، بنه، تهران: توس، ۱۳۵۳.
- فرهادی مرتضی. بنه، <https://www.cgie.org.ir/fa/article>، ۱۴۰۲/۱۲/۲۰.
- قمی حسن‌بن محمد. تاریخ قم، ترجمه بهاء‌الدین قمی، تصحیح محمدرضا انصاری قمی، قم: کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی، ۱۳۸۵.
- میرفخرایی مهشید. روایت پهلوی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۰.
- نغزگوی کهن مهرداد. بیان مالکیت در تالشی. زبان فارسی و گویش‌های ایرانی، ۱۳۹۵؛ ۱(۲): ۱۱۷-۱۳۶.

Asefi, N. A New Middle Persian Document from Hastijan belonging to the Farrozzād Family. *Berkeley Working Papers in Middle Iranian Philology*, 2023a; 1(3): 1-14.

- Asefi, N. Āzādmard in the Pahlavi Archive of Hastijan (so-called Pahlavi Archive). *Sasanian Studies*, 2023b; 2: 1-26.
- Azarpay, G. Bullae from the Pahlavi Archive at the University of California, Berkeley. In Matteo Comparesi, Paola Raffetta & Gianroberto Scarcia (eds.), *Ērān ud Anērān. Studies presented to Boris Ilich Marshak on the occasion of his 70th birthday (Transoxiana Webfestschrift Series I)*, Argentina: Transoxiana. 2003a, www.transoxiana.org/Eran.
- Azarpay, G. Martin, K. Schwartz, M. and Weber, D. New Information on the Date and Function of the Berkeley MP Archive. *Bulletin of the Asia Institute*, 2003b;17: 17-29.
- Bulliet, R. *Cotton, Climate, and Camels in Early Islamic Iran, A Moment in World History*. New York: Columbia University Press. 2009.
- Chaumont, M. L., 2024/3/10. ANDARZBAD, Encyclopædia Iranica, ANDARZBAD – Encyclopaedia Iranica (iranicaonline.org).
- Dhabar, B. N. *Pahlavi Yasna and Visperad, Bombay: Shanamah Press*. 1949.
- Frye, R. N. Sasanian seals and sealings. In: *Memorial Jean de Menasce*. Ed. par Gignoux, Ph., et Tafazzoli, A., Louvain, S., 1974; 155-161.
- Gignoux, Ph., 2024/3/10. DASTGERD, Encyclopaedia Iranica, DASTGERD – Encyclopaedia Iranica (iranicaonline.org).
- Gignoux, Ph. Une nouvelle collection de documents en pehlevi cursif du début du septième siècle de notre ère. *Académie des Inscriptions et Belle-Lettres*, Paris, 1991 ; 683-700.
- Gignoux, Ph. Lettres privées et lettres d'affaires dans l'Iran du 7ème siècle. *Documentary Letters from the Middle East: The Evidence in Greek, Coptic, South Arabian, Pehlevi, and Arabic (1st-15th c CE)*, Edited by Eva Mira Grob and Andreas Kaplony, Asiatische Studien/ Études Asiatiques, 2008; 62(3): 827-842.
- Gignoux, Ph. Les documents économiques de Xwarēn. In Philippe Gignoux, Christelle Jullien & Florence Jullien (eds.), *Trésors d'Orient : Mélanges offerts à Rika Gyselen (Studia Iranica)*, Paris : Association pour l'Avancement des Études Iraniennes, 2009 ; 42 : 81–102.
- Gignoux, Ph., La collection de textes attribuables à Dādēn-Vindād dans l'archive pehlevie de Berkeley. *Res Orientales*, Rika Gyselen (ed.), Sources for the History of Sasanian and Post Sasanian Iran. Bures-sur-Yvette : Groupe pour l'Étude de la Civilisation du Moyen-Orient, 2010 ; (19): 11-134.
- Humbach, H. *The Gathās of Zarathustra and the Other Old Avestan Texts*. Part I: Introduction, Text and Translation. Part II: Commentary, Heidelberg. 1991.
- Jamasp-Asana, J. M. *The Pahlavi Texts Contained in the Codex MK II*, Bombay: Fort Printing Press. 1913.

- Macuch, M. *Das Sasanidische Rechtsbuch Mātakdān i Hazār Dātistān* (Teil II), Wiesbaden: F. Steiner Verlag. 1981.
- de Menasce, J. *Etudes Iraniennes*, Studia Iranica, Cahier 3, Paris: Association pour l'Avancement des Études Iraniennes. 1985.
- Nyberg, S. H. *A Manual of Pahlavi*. Part I: Text; 1974: Part II: Glossary, Wiesbaden: Harrassowitz. 1964.
- Perikhanian, A. *The Book of a Thousand Judgment (A Sasanian Law Book)*, translated from Russian by N. Gasoian, New York: Mazda. 1997.
- Weber, D. New Arguments for Dating the Documents from the Pahlavi Archive. *Bulletin of the Asia Institute*, New Series, 2008a; (22): 215-222.
- Weber, D., Krutzsch, M., Macuch, M. *Berliner Pahlavi-Dokumente: Zeugnisse spätsasanidischer Brief- und Rechtskultur aus frühislamischer Zeit*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. 2008b.
- Weber, D. Villages and Estates in the Documents from the Pahlavi Archive: The Geographical Background. *Bulletin of the Asia Institute*, New Series, 2010; (24): 37-65.
- Weber, D. 'Philippe Gignoux' Beitrag zur Interpretation der Dokumente des Pahlavi Archive, California. *Studia Iranica, Florilege offert a Philippo Ginpux pour son 80e anniversaire*, ed. R. Gyselen and Chr. Jullien, Paris: Peeters Publishers, 2011; (43) 283-303.
- Weber, D. Two unknown documents from the Pahlavi Archive, *Sasanika Papyrological Studies*, 2019; (3): 1-6.
- Weber, D. Sasanian Festivals in the Documents from the Pahlavi Archive, *Sasanian Studies: Late Antique Iranian World*, 2022; 1(1): 323- 345.
- Williams, A.V. *The Pahlavi Rivāyāt Accompanying the Dādestān ī Dēnīg*, V. 1: Transliteration, Transcription and Glossary, V. 2: Translation, and Commentary, Copenhagen: Munksgard. 1990.

روش استناد به این مقاله:

آصفی نیما، میرفخرایی مهشید. بایگانی اسناد پهلوی هسیتیجان، زبان فارسی و گویش‌های ایرانی، ۱۴۰۲؛ ۲(۱۶): ۱۴۳-۱۶۳.
DOI: 10.22124/plid.2024.27030.1666

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

